

'...Begin mei 1693, ...ergens op zee tussen Mozambique en Goa...': Herinneringen van Philippe Couplet aan zijn medebroeder François de Rougemont

Inleiding: Nicolas Standaert

Tekst: Frederik Vermote

De jezuïetenmissie in de zeventiende eeuw heeft een belangrijke plaats in de geschiedschrijving van de contacten tussen China en de buitenwereld. Talrijke studies, gewijd aan bijvoorbeeld Matteo Ricci (1552-1610) of Ferdinand Verbiest, (1623-1688) belichten hoe deze missionarissen - al dan niet succesvol - het christelijke geloof en de westerse wetenschappen in China verkondigden. Auteurs van deze studies baseerden zich vooral op westers bronnenmateriaal, maar sinds ongeveer twintig jaar is door toedoen van een *China-centred approach* een verschuiving ontstaan: niet langer de missionaris, maar de Chinees zelf, bekeerling of niet, kwam in het middelpunt van de belangstelling te staan. Onder historici ontstond dus meer interesse voor de manier waarop Chinezen het christendom en de wetenschappen ontvingen, verwerkten of verworpen. Chinese bronnen zijn daarvoor de voornaamste dragers van informatie.

De meest recente ontwikkeling op geschiedwetenschappelijk gebied is echter een heropleving van interesse voor westerse bronnen, complementair aan de Chinese. Deze nieuwe trend hangt samen met een tweede belangrijke verschuiving: tot nu stonden vooral de intellectuele contacten tussen de elites - zowel van missionarissen als van Chinezen - centraal. Al in de zeventiende eeuw was de afbeelding van een missionaris gekleed in mandarijnengewaad en omgeven door astronomische instrumenten daar een voorbeeld van. Maar met de opkomst van de antropologisch georiënteerde geschiedschrijving is de belangstelling gegroeid voor de dagelijkse beleving van culturele contacten: enerzijds de 'gewone' missionaris in het Chinese binnenland, die zich op zijn pastorale tochten verplaatste van het ene gehucht naar het andere, anderzijds de 'gewone' Chinese bekeerling die deelnam aan christelijke rituelen en met anderen christelijke gemeenschappen vormde. Deze interactie 'in de marge' behoort wellicht tot het meest langdurige contact tussen het Chinese volk en de buitenwereld.

Leidschrift, jaargang 18, nummer 3, januari 2004

Tenslotte heeft ook de schrijfstijl van de geschiedwetenschap veranderingen ondergaan. Naast evenementengeschiedenis en probleemgeoriënteerde geschiedschrijving heeft ook de narratieve geschiedschrijving haar intrede in de sinologie gedaan. Eén van de meest originele benaderingen in dit verband is *Het geheugenpaleis van Matteo Ricci* door Jonathan Spence, een Amerikaanse sinoloog waarvan de meeste boeken ook in het Nederlands vertaald zijn.¹ Hierin past hij twee methodes toe: de mnemotechniek van de constructie van een ‘geheugenpaleis’ uit de Renaissance² en de ‘verbeelding van de plaats’ uit de ignatiaanse spiritualiteit.³ Het resultaat is een boeiend verhaal waarin de tijd en het leven van Matteo Ricci tot leven komt.

De nu volgende bijdrage is een poging deze recente ontwikkelingen tot hun recht te laten komen. Uitgangspunt was om een indruk te geven van het dagelijkse leven van een missionaris en zijn christelijke gemeenschap in het China van de zeventiende eeuw. Maar omdat ‘history’ altijd een ‘story’ is, is ook expliciet gekozen voor een ‘verhalende stijl’. Frederik Vermote, sinologiestudent aan de K.U. Leuven, schreef het hier opgenomen fictief relaas, waarin de Mechelaar Philippe Couplet (1623-1693)⁴ tijdens zijn

¹ Jonathan Spence, *Het geheugenpaleis van Matteo Ricci* (Amsterdam: Elsevier 1987); oorspronkelijk: *The Memory Palace of Matteo Ricci* (New York: Viking 1984). Een ander gelijkaardig boek van Spence is: *De vraag van Hou: Een Chinees in Europa* (Amsterdam: Agon 1990); oorspronkelijk: *The Question of Hu* (New York: A. Knopf 1988). Het betreft het verhaal van John Hu (1681-?) die in 1722 voor drie jaar naar Europa kwam en er grotendeels in een krankzinnigengesticht doorbracht. Meer succesvol was het verblijf in Europa van Arcade Huang (1679-1716), die 14 jaar in Parijs verbleef en daar met een Française trouwde. Ook hierover schreef Spence: ‘The Paris Years of Arcadio Huang’, in idem, *Chinese Roundabout* (New York: Norton 1992) 11-24; zie eveneens: Danielle Éliasséeff, *Moi, Arcade, interprète du Roi-Soleil* (Parijs: Arthaud 1985).

² Over deze technieken, zie Frances A. Yates, *The Art of Memory* (Harmondsworth: Penguin 1969).

³ De *compositio loci* waarbij men de plaats van een evangeliescène ‘verbeeldt’ is een inleidende oefening die Ignatius van Loyola aan elke meditatieoefening laat voorafgaan. Zie zijn *Geestelijke oefeningen*, vert. Mark Rotsaert (Averbode: Uitgeverij Averbode 1994). Alle jezuiteten waren in die methode opgeleid en Spence past ze toe op geschiedschrijving.

⁴ Over Couplet, zie o.m. Jerome Heyndrickx ed., *Philippe Couplet, S.J. (1623-1693): The Man Who Brought China to Europe* (Nettetal: Steyler Verlag 1990) en in het bijzonder Edward J. Malatesta, ‘The Last Voyage of Philippe Couplet’, in *ibidem*,

tweede reis naar China terugblijkt op zijn leven aan de hand van het levensverhaal van zijn medebroeder François (Franciscus) de Rougemont (1624-1676), uit Maastricht. De twee personen kenden elkaar van de missie in China, waar Couplet verbleef van 1659 tot 1681. Daarna werd hij als afgevaardigde van de jezuïetenmissie naar Europa gezonden om te onderhandelen over ritoproblemen en om nieuwe missionarissen te rekruteren. In Europa verwierf hij bekendheid door de publicatie van onder andere vertalingen van Confucius en het levensverhaal van een christelijke dame Xu.⁵ Couplet en De Rougemont werkten samen in hetzelfde gebied en in de Portugees-gerichte missie waren ze voor elkaar een sterke steun geweest. Hun correspondentie verliep niet in het Latijn of Portugees, maar in het Nederlands. Het kader van 'hun' verhaal is fictie, maar de feitelijke gegevens komen tot in de kleinste details uit het rekeningenboek van De Rougemont. Dit werd enkele jaren geleden door de Leuvense onderzoeker Noël Golvers teruggevonden.⁶ Het werk is een goudmijn van informatie over het dagelijks leven in de lokale christelijke gemeenschappen in het zeventiende-eeuwse China die Vermote zoveel mogelijk in het nu volgende verhaal verwerkt heeft.

... begin mei 1693, ...ergens op zee tussen Mozambique en Goa...

Deze reis is mijn laatste reis. Ik heb te lang gewacht om haar te maken en zij duurt al te lang. Verleden jaar op 25 maart vertrokken we vanuit Lissabon op weg naar Indië. We waren met zestien jezuïeten aan boord, vijf zijn er inmiddels al gestorven. Ik voel me zo moe. Nu ook Michael Shen, mijn enige leerling, die ik liefhad als een zoon is heengegaan... Hij was een jaar eerder vertrokken. Toen we eindelijk in Mozambique aankwamen, was het tragische nieuws één van de eerste dingen die ik hoorde. Op 2 september

163-181. Zie ook: Secondino Gatta, *Il natural lume de Cinesi: Teoria e prassi dell' evangelizzazione nella Breve relatione di Philippe Couplet S.J. (1623-1693)* (Nettetal: Steyler Verlag 1998).

⁵ *Confucius Sinarum philosophus, sive Scientia sinensis latine exposita* (Parijs: D. Hortemels 1686-87); *Historie van eene groote, christene mevrouwe van China met naeme mevrouw Candida Hiu ...* (Antwerpen: Knobbaert 1694).

⁶ Noël Golvers, *François de Rougemont, S.J., Missionary in Ch'ang-shu (Chiang-nan): A Study of the Account Book (1674-1676) and the Elogium* (Leuven: Leuven University Press 1999).

1692, twee dagen voor ze de haven bereikten, is Michael gestorven. Ook Bernhard de Wit is gestorven aan dysenterie, en Jacob Möers bezweken aan koorts, net als Manuel Pinto. Ik heb Michael zoveel geleerd, zoveel kennis aan hem doorgegeven. Hoe trots was ik op hem. Het doet me denken aan die keer dat Franciscus me schreef en vertelde hoe trots hij was op één van zijn leerlingen. ‘Als je hen graag ziet, dan voed je hen op met ijzeren hand, je vernedert hen voortdurend en je staat niet toe dat ze ijdel worden,’ zo adviseerde hij me. En hoewel we het hierover en over veel andere zaken oneens waren en in onze briefwisseling soms harde woorden vielen, bleven we vrienden tot aan Franciscus’ dood.

Op 14 november 1676 werd hij begraven op het christelijk kerkhof aan de noordelijke helling van de berg Yu in Changshu. Het grafschrift is van mijn hand. Franciscus liet mij zijn onuitgegeven manuscripten na, die ik overhandigd heb aan pater Estrix in Antwerpen. Mijn gedachten dwalen telkens af naar onze gezamenlijke periode in China.

6 mei

Het gebied waarin Franciscus actief was, bestond uit de stedelijke centra van Suzhou, Changshu, Kunshan en Taicang. Zijn eigenlijke uitvalsbasis lag in Changshu; Suzhou was meer het administratieve centrum. Het gebied waarvoor ik verantwoordelijk ben, Songjiang met als centrum Shanghai, ligt er vlak naast. Onze samenwerking en correspondentie was zeer hecht, we gaven elkaar constant advies. Franciscus zond mij heel wat duurzame goederen toe die hij in Suzhou had kunnen krijgen. Hij slaagde er zelfs in mijn uurwerk van Europees model in de klokkenwinkel van mijnheer Zhang te laten repareren. Hoewel er weinig christenen in Suzhou wonen, is het een opmerkelijke, opulente stad die vaak met Venetië vergeleken wordt. Het aanbod aan curiositeiten en duurzame goederen dat er circuleert tart iedere verbeelding. Ook is het de residentie van de gouverneur van de provincie Jiangnan.

Changshu, de stad van waaruit Franciscus werkte, telt daarentegen zeker 10.000 christenen en twee kerken binnen de stadsmuren, en daarbuiten nog meer. Het ligt op zo’n 80 *li* van Suzhou, een dagtrip per boot of draagstoel. Het jezuïetenhuis met aangrenzende kerk werd in 1635 gesticht, maar is rond 1658 door een brand verwoest. Dieven maakten van die gelegenheid gebruik om al wat niet in de vlammen opging te stelen. Gelukkig schonk Candida Xu ons een nieuw huis, het ‘Yanzi huis’ genaamd,

dat vroeger aan de confuciusdiscipel Yan en zijn afstammelingen toebehoorde. Het is een groot huis, omringd door water; de dichtstbijzijnde kerk ligt in de Yanzi-straat zelf. Franciscus vertelde me dat er buiten de stad nog zo'n 14 kapellen en 21 missieposten zijn.

Toen ik voor de eerste keer in Franciscus' boekje las, herinnerde ik me weer hoe vaak hij op reis was. Slechts de helft van tijd verbleef hij in Changshu; hij deed wel zijn best om daar op belangrijke feestdagen zoals het Europese en Chinese nieuwjaar te zijn. Deze feestdagen gingen steeds gepaard met verscheidene beleefdheidsbezoeken aan en recepties van lokale en regionale autoriteiten. Het is cruciaal voor onze goede relatie met hen om daarbij aanwezig te zijn.

Franciscus hield nauwgezet al zijn reizen bij, ook al beperkten die zich tot de prefecturen van Songjiang en Zhejiang. In één van zijn brieven las ik dat hij in enkele weken tijd, zonder één rustperiode, maar liefst 27 kerken bezocht had zonder tussentijds naar Changshu terug te gaan. Van Suzhou naar Hangzhou is het vier dagen reizen per boot, van Changshu naar Taicang twee dagen en van Changshu naar Kunshan één dag. Tijdens zijn vele reizen verspreidde hij vooral het geloof op het platteland en niet zozeer in de steden. Maar hoeveel je ook rondreist, je kunt niet overal zijn. Wij beseften allebei dat er een oplossing voor het geringe aantal priesters gevonden moest worden. Weliswaar kon een groot deel van de taken tijdens onze afwezigheid door leerlingen worden uitgevoerd, maar het zou een doorbraak voor de missie zijn als er een Chinese clerus opgericht mocht worden. Hoe vurig hebben we hiervoor niet gestreden toen we met andere paters wegens een grote vervolging ruim twintig jaar geleden naar Canton verbannen waren! Hoeveel schade richt het gebrek aan kennis van de kardinalen niet aan! Franciscus was net als ikzelf van mening dat mensen die niet rechtstreeks met de Chinezen te maken hebben, geen zeggenschap over de aanpak van onze missie zouden mogen hebben. De kardinalen begrijpen niet dat wij missionarissen soms onze praktijk en rituelen aan de cultuur waarin we werken moeten aanpassen. Zo begrepen ze bijvoorbeeld niet waarom we adviseerden om de kleur van de rouwkledij te veranderen van zwart in wit, en waarom het koorhemd en de kazuifel zo grappig op de Chinezen overkomen. Vanwege hun ondoordachte beslissingen hing het lot van onze missie tot voor kort van de band tussen de keizer en Verbiest af en nu hij er niet meer is, vrees ik voor de toekomst.

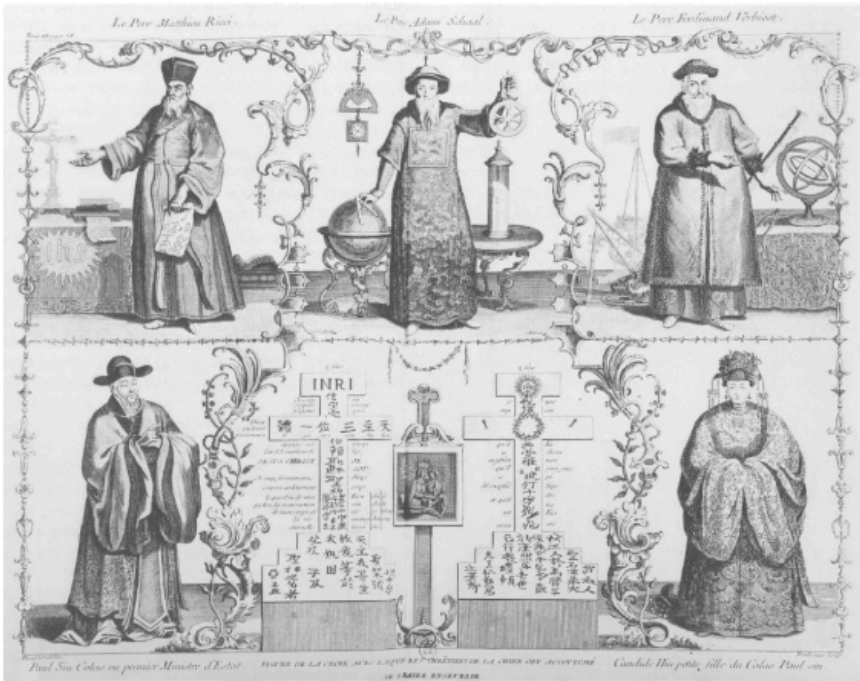
11 mei

De grondslag voor onze missie in Jiangnan is gelegd door pater Brancati, een man met veel initiatief. Hij had dankzij Jacobus Xu een zeer goede relatie met de notabelen en de adel opgebouwd. De vader van Jacobus was Xu Guangqi, één van Ricci's eerste bekeerlingen. Zijn kleindochter, Candida Xu is de beroemdste sponsor van onze missie. Zij is 73 jaar oud geworden en was vele jaren weduwe; haar man is in 1653 gestorven. Franciscus' relatie tot Candida was er één van respect en dankbaarheid van zijn kant: hij sprak over haar als *mater mea*. Hij bezat een zekere zachtheid waarmee hij harten voor zich won en zo kreeg hij makkelijk toegang tot hoogwaardigheidsbekleders. Zijn aangeboren talent voor sociale contacten en zijn ervaringen tijdens de eerste jaren als missionaris droegen daaraan bij. De contacten met de bestuurder van Wuxi verliepen zeer vlot. Tweemaal bezocht hij de gouverneur Ma Hu die, voor hij deze functie bekleedde, directeur was van het astronomisch bureau te Beijing en daar nog getuige was geweest van de strijd tussen Verbiest en Yang Guangxian in het jaar 1664. Deze bezoeken gingen gepaard met uitgebreide rituelen. Zoals de etiquette voorschrijft, huurde Franciscus voor die gelegenheid een draagstoel om hem naar de residentie van de gouverneur te brengen, en gaf hij een kwart taël fooi aan het personeel van de gouverneur en acht geschenken aan de gouverneur zelf. Aangezien het om een gouverneur ging volstonden de normaal voorgeschreven vier geschenken niet, en dus gaf hij er acht. Geschenken moeten namelijk steeds per paar gegeven worden. De gouverneur aanvaardde er vier, zoals gebruikelijk is, en gaf vier geschenken en één taël terug. Franciscus aanvaardde twee van die geschenken en verdeelde die ene taël onder zijn personeel. De geschenken hadden een bijkomende functie, namelijk onopvallend het geloof ook in deze kringen te verspreiden. Volgens zijn dagboek viel één van deze bezoeken aan Ma in januari 1676. Toen ik destijds de datum van dat bezoek bekeek, was ik verbaasd omdat het geen speciale feestdag was en dat het dus wel een gewoon beleefdheidsbezoek geweest zal zijn.

Met de ambachtslui hadden we intensiever contact dan met de bestuurders. Er werd voortdurend een beroep op hen gedaan, en vooral op de ambachtslui in Changshu. Franciscus onderhandelde zelf met hen; er was geen sprake van een grote afstand tussen hem en de goudsmid, klokkenmaker of drukker. Hij spendeerde het meeste geld aan drukkers voor de aanmaak en de verspreiding van boeken onder de Chinezen. Zhang Gumin was één van de schilders die Franciscus wel vaker opdrachten gaf

voor christelijke schilderijen in zijn kerk of in het jezuïetenhuis. In november 1674 bestelde hij drie brandglazen bij Yao Jiangfu in Suzhou. Bij Yao kon je knap afgewerkte voorwerpen laten maken, zoals een glazen houder om wierook in te branden. De kruisbeelden zijn vervaardigd door de goud- en kopersmid, Zeng Xianqing.

Onder de vrouwen had Franciscus met domina Xu het meeste contact. Samen met domina Ye gaf ze regelmatig geschenken aan onze missie. Aangezien domina Xu dichtbij Songjiang, op de grens met de Suzhou prefectuur woonde, ging het merendeel van haar giften naar de missie in Shanghai waar ik werkte. Deze vrouwen waren samen met anderen ook zeer actief in het pastorale werk. Sommige traden ook op als

‘Le Père Matthieu, le Père Adam Schall, le Père Ferdinand Verbiest, Paul Siu Colao ou premier Ministre de l’Estat, Candide Hiu petite fille du Coloa Paul siu’. Bron: L.P.J.B du Halde, de la compagnie de Jesus, *Description géographique, historique, chronologique, politique et physique de l’empire de la Chine et de la Tartarie chinoise, tome troisième* (Paris, 1735). Bibliotheek Sinologisch Instituut, Leiden.

godsdienstleraresen en verspreidden en verkondigden het geloof onder de vrouwen. Vrouwe Martha en Agatha deden dit bijvoorbeeld in Songjiang. Franciscus waardeerde het werk van deze vrouwen en was vooral Candida Xu erg dankbaar. Toen Candida Xu van vrouwe Agatha hoorde dat de missie tijdelijk in geldnood zat, zond zij direct een bijdrage. Franciscus was daarover ontstemd en voelde zich hoogst ongemakkelijk. Hij bedankte Domina Xu met vele geschenken waaronder een mooie, kostbare afdruk van de Heilige Moeder met het kind Jezus naar het voorbeeld van een Vlaams model. Hij gaf haar ook advies omtrent de juiste omgang met personeel.

In zijn dagboek heeft Franciscus het vaak over zijn *pueri*, zijn kinderen, en dan specifiek over de vier kinderen die bij hem inwoonden en die waarschijnlijk door hun ouders aan hem verkocht waren. Michael was één van hen. Hij was een leergierige jongen die instond voor het schrijven van brieven, heel anders dan Agatho, een arrogante en koppige jongen, wiens gedrag me deed denken aan dat van een jonge leeuw. De derde jongen was Josephus, zijn ouders leefden in Songjiang. Wanneer Franciscus die stad bezocht bracht hij hun steeds een bezoek. Ook Vitalis kwam uit Songjiang. Hij had geloof ik ook een broer, maar diens naam herinner ik me niet. Franciscus was als een bezorgde vader voor hen. Vaak adviseerden we elkaar over hun opvoeding. Het doet me pijn dat ik mijn *puer* Michael heb overleefd.

13 mei

De ideale missionaris was volgens Franciscus een man die overrijverig, passioneel noch onstuimig is, maar sterk van persoonlijkheid en tegelijkertijd zacht en aangenaam in de omgang; een man die gevoel voor humor heeft en beleefd is, en dit alles altijd in gezonde mate, zonder te familiair te zijn en op die manier verachtelijk te worden in de ogen van de mensen. In de vele brieven aan zijn medebroeders benadrukte Franciscus de juiste attitude van de missionaris. Hij was zich er zeer goed van bewust dat de belangen van de missie alleen via een beheerste aanpak bereikt konden worden, elke onstuimigheid werkt contraproductief. Zijn aanpak en methode ontleende hij aan pater Brancati: het intensieve reizen door zijn missiegebied, zijn goede relaties met de lokale magistraten, zijn voorliefde voor heiligen uit Zuid-Italië en Sicilië en zelfs de overname van de cultus van Franciscus Xaverius.

De briefwisseling die tussen ons en de andere missionarissen bestond, was zeer intensief. Het was een manier om in onze eigen taal, althans wat de briefwisseling tussen Franciscus en mezelf betrof, en onder gelijken over gemeenschappelijke interesses te praten. Het sterkte ons gemoed en onze geest en, nog belangrijker, het beschermde ons tegen isolatie. Zelfs met Beijing werden regelmatig boeken, wijn en nieuws uitgewisseld. Uitwisseling met de jezuiten in het zuiden, meer bepaald Macao, is een tijd bemoeilijkt door de oorlog van drie opstandige leenheren. Al in 1674, kort na het uitbreken ervan, schreef Jacques Le Faure me dat de situatie met de dag verslechterde en dat onze jaarlijkse financiële subsidies door het grote aantal dieven en plundersaars ernstig in het gedrang kwamen. Gelukkig bleef het rustig in Jiangnan, waar de mensen loyaal aan het Qing-regime bleven. Pas in 1676 werd de communicatie met Beijing plots verbroken en is het een tijd onmogelijk geweest om brieven van en naar Macao te sturen.

Van het geestelijke leven van Franciscus was ik altijd goed op de hoogte; hij beschouwde me als de gids van zijn ziel, degene die orde op zaken stelde in zijn hart en hoofd. Hij kon maar moeilijk ontsnappen aan zijn vele dagelijkse verplichtingen en tijd maken voor zijn eigen geestelijke training. Hij las regelmatig in de ascetische boeken van Ludovicus Blosius. Zo problematisch was het voor hem om meditatie in zijn dagtaak in te passen, dat hij zichzelf op Aswoensdag 1675 voornam om zich daar telkens vóór de Heilige mis aan te wijden. Amper een week later moest hij zijn falen al onder ogen zien. Het besef van zijn eigen tekortkomingen en zonden bracht hem vaak tot een pijnlijke zelfanalyse. Dit bleek uit zijn haast ongezonde drang tot nauwgezetheid als het ging om zijn religieuze houding. Dit kenmerkte hem al van jongs af aan; pater Estrix vertelde me eens dat hoe meer Franciscus God liefhad, hoe banger hij was God te beledigen.

Franciscus was eveneens zeer nauwgezet in het versieren en aankleden van de kerken in zijn missiegebied. Hij probeerde zowel Chinese als Europese elementen te gebruiken en bij elkaar te doen passen. De hoofdkerk in Changshu, de uitvalsbasis van Franciscus, is van het Chinese type met vooraan een altaar, voorzien van een speciaal op maat gemaakt dekblad dat 0,5 taël gekost heeft. Verder staat er een beeld van de heilige Franciscus dat ook een halve taël heeft gekost. In de kerk heeft Franciscus overeenkomstig met het Belgische systeem twee platformen aan elke kant laten optrekken. De kinderen van de parochie houden daar dikwijls een soort wedstrijd. Terwijl ze op deze platformen tegenover elkaar zitten ondervragen ze elkaar over de belangrijkste punten van het geloof. Later

bouwde Franciscus een soortgelijk platform in de kerk van Hangzhou, maar deze keer voor het koor en de lectoren. Hij heeft in 1675 ook twee schrijnen opgericht: één voor de heilige Franciscus Xaverius en één voor de heilige Ignatius. Op het altaar van zijn kerk in Changshu staan meerdere kaarsen, geen witte maar rode, zoals de Chinese offerkaarsen. Er staan ook wierookvaten die met Chinese draken versierd zijn. Al deze decoraties zijn door Franciscus zelf betaald, zonder beroep op anderen te doen. Franciscus liet eens een kroon voor de Heilige Maagd maken die hem 0,14 taël kostte. Slechts twee keer, voor Europees nieuwjaar, kreeg hij één zilveren taël van domina Agatha om kandelaars te kopen en ook kreeg hij toen twee kandelaars van domina Candida. Zij betaalde ook de kledij van de twee misdienaars.

14 mei

Niemand was zo gastvrij als Franciscus. In mijn ogen verdiende hij daarvoor extra erkenning, maar toen ik hem daarop wees, antwoordde hij me dat de berichten daarover zeker overdreven waren. Het weerhield hem er niet van om in november 1674 een nieuwe hal voor de ontvangst van gasten te laten bouwen. In die hal staat een kostbare op maat gemaakte tafel en een westerse wielklok die hij voor 1,05 taël had laten repareren. Daarnaast staan er twaalf stoelen die hij voor zijn vijftigste verjaardag van de christelijke gemeenschap had gekregen. Het beeld dat deze bijna pompeuze kamer bij de Chinese gasten moet oproepen, is erg belangrijk. Franciscus was zeer bezorgd over de manier waarop onze missie op de Chinese maatschappij overkwam, niet alleen wat het materiaal en het personeel betreft, maar ook bijvoorbeeld de kleding. Hij schreef me eens dat een missionaris voor de Chinezen een schitterende verschijning moet zijn, zodat er een zo positief mogelijke indruk geschapen wordt. In zijn dagboek vond ik vooral verwijzingen terug naar de kleren die hij voor zijn personeel en *pueri* kocht. De meeste kleren waren gemaakt van zijde en katoen. Martino Martini beschreef me eens de overdaad aan zijde en katoen in Shanghai. Hij schatte dat er in Shanghai en omstreken alleen al zo'n 200.000 wevers zijn, waarvan de meerderheid uit vrouwen bestaat. De mannen zijn eerder op het land te vinden, het gaat zelfs zo ver dat ze ook voor de kinderen zorgen, omdat hun vrouwen het te druk hebben met weven. Het verbaast dan ook niet dat ze de belastingen aan de keizer met katoen betalen.

Voor al nu de meeste missionarissen al wat ouder zijn en er weinig jonge aanwas is, is een goede gezondheid van vitaal belang om ons werk voort te kunnen blijven zetten. Eten, kledij, verwarming en hygiëne zijn allemaal belangrijk. Aanvankelijk werd bij onze vorming weinig aandacht aan geneeskunde en farmacologie besteed, maar de uitzonderlijke condities van de missie in het Verre Oosten hebben ervoor gezorgd dat er toch belangstelling voor deze zaken is ontstaan. In de eerste helft van deze eeuw waren er al meerdere medebroeders zoals bijvoorbeeld Johannes Schreck thuis in geneeskunde en ook Franciscus en ikzelf interesseerden ons daarvoor. Verbiest heeft me nog eens expliciet bedankt voor de farmacothek die ik hem opgestuurd had. Tijdens de verbanning naar Canton hebben we veel kennis over de verschillende aspecten van de Chinese geneeskunde opgedaan. Al in zijn eerste jaar als missionaris in Macao verwierf Franciscus hierover enige kennis, vooral dankzij pater Michael Boym die een aantal geschriften over de traditionele Chinese geneeskunde heeft vertaald. Toen we tien jaar later, tijdens de verbanning naar Canton, weer in Macao kwamen schreef Franciscus zijn kennissen over een nieuwe behandeling van de *calculus minutus*, een kleine niersteen, waaraan ikzelf vreselijk geleden heb. Zijn interesse voor geneeskunde is, denk ik, verbonden aan de periode tussen zijn zeventiende en dertigste jaar waarin hij bijna constant ziek was. Toen hij nog in Leuven studeerde, had hij al veel last van zware hoofdpijn die hem voortdurend teisterde. Daarna werd hij nog eens ernstig ziek tijdens zijn tocht door Indië. Tijdens de periode dat hij in Changshu woonde en werkte liep hij constant overwerkt rond. Hij wou te veel hooi op zijn vork nemen en hoezeer ik hem daarvoor ook waarschuwde en hijzelf dat ook beseftte, toch ging hij uiteindelijk ten onder aan sluipende uitputting.

Het viel me op dat Franciscus' dagboek zoveel precieze gegevens van uitgaven en inkomsten bevat dat er gemakkelijk uit af te lezen valt hoe een missionaris financieel moet overleven. Maar hoe vaak hebben we niet geld moeten lenen! Grote aankopen, zoals bijvoorbeeld een huis, betaalden we gebruikelijk voor de helft contant en de rest op afbetaling. Wanneer deze afbetalingen niet stipt gedaan werden, kwam er nog eens 100% rente bovenop. Het aangaan van een lening is financieel erg onaantrekkelijk, omdat er rente van 30 tot 40% wordt gevraagd. Als afbetalingsdatum geldt meestal het Chinese nieuwjaar. Franciscus probeerde steeds bij christenen te lenen; zo had hij zeer lang een schuld staan bij Xi Zhaofu. Ook was hij vaak afhankelijk van de barmhartigheid van Candida Xu. In die crisisperiodes als gevolg van de aangeane leningen ging het soms zeer slecht. De kosten die

het personeel en de zorg voor de kinderen met zich meebrachten, zorgden soms ook voor extra financiële problemen. Deze armoede hebben we steeds angstvallig verborgen gehouden, want hoewel armoede in zekere zin een deugd is ten opzichte van God, is ze dat zeker niet in de ogen van het Chinese volk. Franciscus schaamde zich soms diep als Candida Xu weer eens moest ingrijpen.

De nacht van 14 op 15 mei

Ik hoop dat de informatie die Franciscus opgeschreven heeft tot een verbetering van de situatie zal leiden, en dat het de missie zal voorthelpen. Had ik Franciscus' dagboek maar gelezen voordat ik voor het eerst naar China ging, dan was ik beter voorbereid geweest! Gelukkig heb ik het dagboek van Franciscus aan pater Estrix gegeven, en hij zag er ook de waarde van in. Hopelijk gaat het niet verloren. Alles om me heen zal vergaan. Al mijn vrienden zijn dood. Alle energie die we in de missie gestoken hebben, is misschien voor niets geweest. Hoe zal het de missie vergaan...? Ik kan slechts hopen... en bidden...

Philippe Couplet stierf tijdens een storm van 14 op 15 mei 1693, omdat de bagage van het schip losgeraakte en hem aan het hoofd verwondde.